

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 8

Рівне – 2012

Панорама політологічних студій :
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Рівне : РДГУ, 2012. – Вип. 8. – 267 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
2. **Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
3. **Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
4. **Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
5. **Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
6. **Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
7. **Монолатій І. С.** – д.політ.н., професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
8. **Постоловський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всевітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
9. **Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки.
10. **Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.
11. **Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Шугасва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
13. **Юськів Б. М.** – д.політ.н., завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.

Друкуються за рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 9 від 27 квітня 2012 р.

За редакцією д. політ. н., професора М. М. Гона

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

У збірнику розміщені статті з актуальних проблем міжнародних відносин, політичних процесів у країнах Європи та України зокрема, а також дослідження в царині етнополітології та етнодержавознавства.

Збірник адресований всім, хто цікавиться політичною наукою.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>Бурдяк В. І.</i>	6	Балканська специфіка республіки Болгарія
<i>Юськів Б. М.</i>	15	Регіональні особливості структури імміграційної системи сучасної Європи
<i>Романенко Ю. В., Чирик К. Г.</i>	23	Практичне застосування фізіогномічного аналізу політичних лідерів у міжнародних відносинах
<i>Черник П. П., Батищева Г. М.</i>	30	Особливості сучасних двосторонніх взаємин України та Ірану
<i>Геник М. А.</i>	38	Політико-правова оцінка Волинської трагедії у процесі польсько-українського примирення
<i>Гулай В. В.</i>	45	Роль «третьої сили» в ескалації українсько-польського конфлікту в Західній Україні (зима–літо 1944 р.): політико-мілітарні аспекти
<i>Горюнова С. О.</i>	52	Європейський Союз і «заморожені конфлікти» на Південному Кавказі
<i>Карпчук Н. П.</i>	59	Комунікаційні проблеми, що спонукали розробку комунікаційної політики ЄС
<i>Павлюк О. І.</i>	66	Еволюція системи дискримінаційних економічних обмежень США щодо Ісламської Республіки Іран
<i>Шібель В. М.</i>	74	Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: історіографія дослідження
<i>Брень Ю. В., Гулай В. В.</i>	81	Місце та перспективи України в політиці «Східного партнерства»
<i>Габрилевич А. С.</i>	88	Давос–2012: невиправдані сподівання
<i>Митрюк Є. О., Гулай В. В.</i>	96	Стратегія і тактика реалізації євроінтеграційного вибору Словацької Республіки

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

<i>Гон М. М.</i>	103	Українська історична пам'ять: особливості формування в час демократичного транзиту
<i>Березовська-Чміль О. Б.</i>	114	Концептуальні аспекти дослідження соціально-політичної трансформації
<i>Дерев'янка С. М.</i>	121	Ідея запровадження прямого народовладдя у політичній думці українського національного руху (20-40-і роки ХХ століття)
<i>Збрицька Л. Г.</i>	127	Теоретико-ігрове моделювання політичних конфліктів
<i>Кіришенблат С. В.</i>	134	Революції у державах ЦСЄ та Близького Сходу: компаративний аналіз
<i>Коломіць О. В.</i>	142	Концепція національної безпеки Великобританії «в епоху невизначеності»
<i>Лесняк В. Ю.</i>	147	Порівняння договірних форм демократичного транзиту (на прикладі Іспанії та Польщі)
<i>Юрійчук Є. П.</i>	163	Спостереження місцевих виборів на пострадянському просторі Конгресом регіональних та місцевих органів влади Європи
<i>Байрак С. О.</i>	174	Еволюція місцевого самоврядування Республіки Польща у процесі демократичної трансформації
<i>Пахолок В. М.</i>	181	Система місцевого самоврядування у контексті поділу влади
<i>Карачай В. А.</i>	187	Електронне врядування в Україні: SWOT-аналіз
<i>Бурдяк О. В.</i>	194	Взаємодія політики та економіки України в глобалізованому світі
<i>Марецька Н. О.</i>	202	Порівняльний аналіз сучасної української та американської політичної відеореклами

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

<i>Монолатій І. С.</i>	208	Зміна імен і прізвищ як механізм персональної інтеграції у державу: приклад євреїв південно-західної Галичини
<i>Борисов Ю. С.</i>	217	Факціоналізація як форма колективної репрезентації етнокультурних меншин у сучасному політичному процесі
<i>Бурейко Н. М.</i>	224	Фактори формування національної ідентичності Сполучених Штатів Америки в зарубіжному американознавстві
<i>Родик Г. Ю.</i>	231	Роль засобів масової комунікації в міжетнічних конфліктах
<i>Сенич М. В.</i>	236	Подолання польсько-української конфронтації у політичних концепціях паризької «Kultury»
<i>Кондратюк М. М., Постельжук О. П.</i>	244	Етнічна толерантність як один із критеріїв інтеграції України в європейський політичний простір

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Кириленко О. М., Гон М. М.</i>	253	Місце і роль системного аналізу в політологічних студіях
<i>Панченко П. П.</i>	255	Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації
<i>Монолатій І. С.</i>	257	У пошуках парадигми українського націогенезу
<i>Гон М. М.</i>	259	Знищення цільових груп у СРСР часів сталінської диктатури
Відомості про авторів	264	
Вимоги до оформлення статей	267	

ЗНИЩЕННЯ ЦІЛЬОВИХ ГРУП У СРСР ЧАСІВ СТАЛІНСЬКОЇ ДИКТАТУРИ

(Рец.: Норман Н. Наймарк. *Геноциди Сталіна* / Пер. з англ. В. Старка. – К. : Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2011. – 135 с.)

Gon M. M. Murdering of some purposeful groups in USSR in time of Stalin's dictatorship.

In review the monograph of Norman Naimark “Stalin's Genocides” (Kyiv, 2011. – 135 p.) is analysed.

Книга професора Стенфордського університету Нормана Наймарка „Геноциди Сталіна” привернула до себе увагу в Україні з моменту її презентації, що відбулася 11 травня 2011 р. Очевидно, це зумовлено щонайменше двома причинами. Першу з них визначимо назвою статті Ю. Шаповала, який опублікував свою рефлексію на презентацію книги Нормана Наймарка в газеті „День” під промовистою назвою: „Інтеграція Голодомору в європейську і світову культуру пам'яті” [5, с. 3]. Й справді, міркування американського дослідника стають в один ряд з працями тих вчених Заходу (наприклад, Н. Верта, Г. Зімона), які трактують Голодомор актом геноциду.

Друга причина уваги українського читача до книги Н. Наймарка зумовлена, на нашу думку, тим, що досі актуальним залишається завдання прочитання Голодомору не тільки як злочину влади, з одного боку, сукупності трагічних, моторошних фактів і сюжетів, що розкривають повне вірвання жертв радянської політики, з другого, а осмислення подій 1932–1933 рр. на теоретичному рівні. Адже обґрунтування Голодомору як акту геноциду в контексті тих його визначень, що сформульовані в Конвенції ООН „Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього” (9 грудня 1948 р.), є досі проблематичним. Це визнає й Н. Наймарк, який стверджує, що позбавлення селян харчів і небажання влади полегшити страждання жертв, байдужість до їхніх смертей не дозволяє, в разі принципового вжитку положень Конвенції 1948 р., застосувати її до українського варіанту [2, с. 69].

Структурно-логічна композиція праці Н. Наймарка є певною альтернативою більшості тих вітчизняних досліджень, які присвячені вивченню різних аспектів Голодомору. Адже останній досліджується ним не осібно, осторонь від інших акцій, що спрямовувалися Сталіним та його соратниками супроти інших народів, які стали жертвами радянської національної політики, а навпаки. В полі зору дослідника – поляки, німці, корейці – народи, котрі стали першими жертвами сталінської національної політики і яких, за словами Н. Наймарка, можна вважати діаспорою держав за межами Радянського Союзу [2, с. 72], а також українці, казахи, євреї. „Геноцид як виплід комуністичних суспільств – сталінської Росії, маоїстського Китаю та полпотської Камбоджі – де кампанії масового знищення забрали життя мільйонів громадян, можна і потрібно розглядати, – стверджує вчений, – поруч із аналогічними випадками геноциду проти національних меншин” [2, с. 14]. З огляду на таке його твердження, покликання дослідника до різних актів геноциду, що відбулися в ХХ ст., є цілком закономірними й звучать в науковому дискурсі „розгорнутих есеїв” (саме так визначає характер своєї праці Н. Наймарк

[2, с. 11]) цілком органічно. Їх складовим компонентом виступають події 1932–1933 рр. в Україні.

У вступі вчений розкриває на загал вже відому в українському науковому середовищі тезу про цілеспрямовані зусилля радянської дипломатії, що мали за мету вивести соціальні та політичні групи з числа жертв геноцидів у час підготовки вищезазваної Конвенції ООН – тих, хто за визначенням Н. Наймарка, стали головними офірами цілеспрямованих кампаній Сталіна [2, с. 12]. У випадку з вітчизняним нарративом таке його міркування є принциповим, адже „...на прикладі Голодомору 1932–1933 років в Україні соціальні та національні / етнічні категорії накладаються. Інколи, як-от під час радянської операції проти так званих куркулів, соціальні та політичні категорії жертв „етнізували”, щоб зробити їхне усунення сприйнятнішим для суспільства та держави” [2, с. 14].

Н. Наймарк осмислює питання цільових груп, що знищувалися в різних геноцидах, і в подальшому. Покликаючись до положень Конвенції „Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього”, констатує зміцнення позицій проголошених у ній правових норм наприкінці ХХ ст., коли міжнародні трибунали розглядали питання злочинів у колишній Югославії й Руанді, він, обстоюючи позицію правомірності розширення спектру жертв злочинів, стверджує: „...мабуть, час припинити запитувати, чи знищувана „цілком чи частково” (вислів, що використаний у Конвенції від 9 грудня 1948 р. задля визначення сутності геноциду – М. Г.) група є національною, етнічною чи релігійною, а чи це соціальна, політична або економічна група. Яка, зрештою, різниця, коли йдеться про життя людей?” [2, с. 104].

Аналізуючи політику Радянського Союзу й безпосередньо Сталіна як його незаперечною одіозною керманька й лідера, Н. Наймарк пропонує доволі розлогий перелік подій, котрі інтерпретує як „геноцидні кампанії”: розкуркулення, Голодомор, репресії проти неросійських народів, що, розпочавшись у 1934 р., закінчилися тільки в час Другої світової війни, а також нищення російських священників і монахів [2, с. 17, 99]. До числа „геноцидних кампаній” він зараховує й депортації.

Їх уведення до цього спектру відповідає позиції тих вчених (з-поміж українських дослідників, скажімо, Ф. Погорілко [3, с. 140]), які вбачають у насильницькому переселенні груп не тільки одну з крайніх форм дискримінації, але й геноцид. Пояснення ж позиції автора рецензованої книги почасти знаходимо в його покликанні до досвіду держав Прибалтики, котрі після виходу зі складу СРСР ухвалили власні закони про геноцид, розширили його визначення, зокрема – ввели до складу компонентів цього злочину примусову депортацію [2, с. 29]. Водночас важливо, що Н. Наймарк обґрунтовує причини, котрі спонукають його зараховувати примусові депортації до числа „геноцидних акцій” – критерій їхній наслідків. З цього приводу він стверджує: „Примусова депортація – це явно „злочин проти людяності”, але її результати інколи можна вважати „геноцидними” в сенсі „*подібними до геноциду*” (курсив наш – М. Г.), що, однак, не неодмінно тягне за собою такі самі правові наслідки, як зарахування окремих епізодів до „геноциду”. І далі: „В наукових дослідженнях існує небезпека як явно тісного об’єднання цих епізодів масового вбивства, так і надто жорсткого їх розмежування” [2, с. 20].

До геноцидів Н. Наймарк зараховує й розстріл польських офіцерів у червні 1940 р. у Катині. Його словами, ці події „...слід вважати одним із найбільш

неоднозначних випадків геноциду в історії ХХ століття” [2, с. 80]. Припускаємо, що в цьому випадку автор книги близький до тих міркувань і аргументів, якими керувалися учасники судових процесів Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, котрі кваліфікували події 11 липня 1995 р. у Сребниці, де боснійські серби знищили кілька тисяч цивільних мусульман, актом геноциду.

Осмилення праці Н. Наймарка провокує міркування про те, що в окремих випадках він силкується вписати в проблему, яка визначена в назві його праці, всі криваві кампанії радянського диктатора. Йдеться не тільки про згадані насильні депортації та трагедію в Катині, а й про репресії 1937–1938 рр. В одному випадку вчений стверджує, що ці події „важко класифікувати як геноцид”, адже, цілком слушно висновує він, „...не було наступу на конкретну етнічну, соціальну або політичну групу чи групи” [2, с. 86]. Водночас провокаційними за звучанням й лейтмотивом є такі міркування американського дослідника: „Великий терор був якщо й не геноцидом, то „радянським варіантом „остаточного розв’язку” (Йорг Баберовскі й Ансельм Дерінг-Мантойффель) або ж „політичним голокостом” (Рональд Суні)” [2, с. 92].

Така концептуальна конструкція безперечно варта уваги. Адже відмовляючись від класифікації подій 1937–1938 рр. як акту геноциду, отже – обмежуючись в їх оцінці категоріями „терор”, „злочин” тощо, Н. Наймарк одночасно використовує загалом цікаві для розмірковувань постулювання вищеназваних учених про співзвучність передвоєнного терору „остаточному розв’язанню єврейського питання” нацистами. У даному випадку він потрапляє в концептуальну пастку, адже в одному випадку констатує відсутність у репресіях кінця 1930-х рр. у СРСР чітко визначеної цільової групи, котра репресувалася / знищувалася, а з іншого – оперує судженням Рональда Суні про „політичний голокост”. А враховуючи те, що цим терміном визначають геноцид євреїв, які знищувалися за національною ознакою, отже – чітко визначену цільову групу, Н. Наймарк потрапляє, на нашу думку, в тенета концептуального взаємозаперечення. Складається враження, що наведені міркування його західних колег використовуються Н. Наймарком як своєрідний інструмент задля того, щоб всі трагедії, що відбувалися в часи правління Сталіна в СРСР, об’єднати в єдиний „вузол”, словами автора рецензованої монографії, геноцидних акцій.

Окремі взаємозаперечення простежуються і в іншому ракурсі – оцінці Н. Наймарком Голокосту. Він трактує його „граничним випадком геноциду в історії людства”, а водночас стверджує, що „Голокост ... не був настільки винятковим, щоб його не можна порівнювати з іншими кричущими випадками масових убивств, як-от вірменським, руандським та камбодзьким геноцидами” [2, с. 102]. Щоправда, сутність цього твердження можна сприймати і в іншій інтерпретації: компаративний аналіз названих злочинів є засобом для з’ясування причин твердження про унікальність Голокосту. На підтвердження логіки такого сприйняття (яке, щоправда, в рецензованій праці чітко не простежується) наведемо такі судження вченого: „Правомірним є порівняння долі дитини в Освенцімі чи Трєблінці з долею дитини в охопленій голодом Україні чи в ГУЛАГУ. Сільська дитина в радянській Україні чи дитина в ГУЛАГУ мали шанс вижити, а єврейська дитина в таборі смерті була приречена на смерть, навіть якщо й було кілька поодиноких винятків із цього правила” [2, с. 102].

Розмірковуючи над злочинами в СРСР, враховуючи зневагу в час їх здійснення мораллю, Н. Наймарк висуває тезу про те, що „...історія геноциду в сталінській

державі та Третьому рейху більше вказує на подібності між ними, ніж відмінності” [2, с. 105]. До такого твердження його спонукає висновок відносно намірів влади знищити механізми самоідентифікації репресованих у час Другої світової війни народів, а також те, що „розкуркулення як голод в Україні слід, безперечно, розглядати за чергою як спроби сталінського уряду усунути „клас людей” і будь-кого, хто їх нібито підтримував” [2, с. 105]. Трактуючи Німеччину часів Третього рейху й СРСР за правління Сталіна державами-тоталітарними вбивцями, котрі скоїли акти геноциду, діагностуючи сутність їхніх політичних систем „геноцидними за самою своєю природою”, Н. Наймарк промовисто висновок: „В обох випадках специфічне поєднання харизматичних лідерів (у Веберовому розумінні), диктаторських повноважень, ідеологічної мотивації та прометейських трансформаційних поривань спричинили до того, що вони використовували масове знищення груп громадян власних (і чужих) країн, щоб досягнути неможливого майбутнього (курсив наш – М. Г.), яке визначало саму їхню сутність” [2, с. 107].

На тлі тих студій вітчизняних учених, що присвячені Голодомору, Голокосту, Пораймосу, праця Н. Наймарка суттєво вирізняється послідовним використанням тих теоретичних положень, які розроблені науковцями Заходу. Зокрема, важливим бачиться його твердження про політичні й соціальні групи як „уявлені нації” [2, с. 32]. Припускаємо, що вживання такого словосполучення – це парафраз назви відомої праці Б. Андерсона „Уявлені спільноти”. Враховуючи ж міркування останнього (нації – уявлені спільноти, бо попри те, що їх члени ніколи не знатимуть більшості „своїх”, проте в їхній уяві житиме образ їх співпричетності [1, с. 22]), можна припустити: Н. Наймарк трактує судження вбивць про певну єдність членів соціальних і політичних груп як важливу причину їх перетворення в об’єкт злочину. Так, осмислення суспільно-політичних процесів у СРСР, власне – урахування маніакальної стереотипізації негодних його елітою, навішування ярликів на цілі соціальні групи спонукає вченого стверджувати, що серед витворених в уяві останньої ворогів постали т.зв. куркулі. Цей „уявний клас ворогів”, висновок Н. Наймарк, політичне керівництво СРСР поставило за мету знищити, що мало не тільки сприяти зміцненню атмосфери класової ворожнечі на селі, а й забезпеченню покірності селян у процесі створення колективних господарств [2, с. 54].

Оперуючи теоретичними положеннями, вчений звертає увагу на знеособлення жертв („Сталін та радянський режим демонізували уявну соціальну групу, яка була відома й ідентифікована як „куркулі” [2, с. 111]), механізм організації злочину („ Їх (куркулів – М. Г.) виокремили з-поміж решти сільського населення як „ворогів народу...” [2, с. 111]) тощо. Політику влади щодо чеченців та кримських татар Н. Наймарк класифікує „культурним геноцидом” [2, с. 83, 112]. Він не конкретизує критеріїв, що спонукають його до застосування такої категорії. Їх знаходимо в одному з інтерв’ю вченого. Покликаючись до праць Р. Лемкіна – автора терміну „геноцид” – він стверджує, що йдеться про цілеспрямоване знищення державою культурних, мовних та інтелектуальних підвалів нації. Іншими словами, „...позбавлення людей не життя (хоча й випадку з чеченцями й це було), а значення як спільноти” [4, с. 28].

Висновки книги „Геноциди Сталін” – це перелік основних аргументів, які використовує автор задля обґрунтування логіки її назви. При цьому заключна думка „розгорнутих есеїв” – винищення людей радянським (як і нацистським) диктатором задля спроби втілення у практику утопічного бачення майбутнього – звучить кульмінацією дослідження, правомірність якої на сьогодні є очевидною.

Немає сумніву, що поява в Україні праці Н. Наймарка стала важливою подією, враховуючи тенденцію вивчення злочинів Сталіна вітчизняними вченими, котра характеризується домінуючим наративізмом. Немає сумніву й у тому, що його „розгорнуті есеї” слугують прикладом одного з варіантів вивчення злочинів сталінізму на рівні теоретичного осмислення й узагальнення.

Список використаних джерел і літератури

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. – 2-ге, переробл. вид. – К. : «Критика», 2001. – 271 с.
2. Наймарк Н. М. Геноциди Сталіна / Норман М. Наймарк; [пер. з англ. В. Старка]. – К. : Видавничий дім „Кисво-Могиллянська академія”, 2011. – 135 с.
3. Погорілко В. Ф. Депортація / В. Ф. Погорілко // Політологічний енциклопедичний словник / [упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – С. 140–141.
4. Старко В. Норман Неймарк: Масове вбивство представників свого народу є таким же тяжким злочином, як і винищення людей інших національностей / Василь Старко // День. – 2011, 29–30 квітня. – № 76–77. – С. 28.
5. Шаповал Ю. Інтеграція Голодомору в європейську і світову культуру пам'яті / Юрій Шаповал // День. – 2011, 12 травня. – № 79. – С. 3.
6. Ejsmont M., Kosmalska B. Media, wartości, wychowanie / M. Ejsmont, B. Kosmalska. – Krakow : Wydawnictwo „Impuls”, 2008. – 320 s.
7. Ejsmont M., Kosmalska B. Pomiedzy ładem a chaosem. Szkoła, media, popkultura w edukacji narodowej / M. Ejsmont, B. Kosmalska. – Gdańsk : Wydawnictwo Atenum, 2009. – 338 s.

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Науковий вісник РДГУ

Випуск 8

Підписано до друку 27.04.2012 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 20,6. Замовлення №125/1. Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
33028, м. Рівне, вул. Толстого, 3
тел.: 0362-22-41-20

П–16 Панорама політологічних студій : науковий вісник
Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне :
РДГУ, 2012. – Вип. 8. – 267 с.

УДК 32
ББК 66.0